

Hegemonya ve Politik Toplum

Bir Gramsci Okuması

Mehmet Özgüden

İçindekiler

Giriş	7
-------------	---

I. Bölüm

Gramsci'nin Özgünlüğü	13
Bütünleşik Devlet	19
Politik Toplum	34
Sivil Toplum.....	38
Politik Toplum ile Sivil Toplum Arasında Yapılan Yöntemsel Ayrımın Önemi	44
Gramsci ve Althusser	45
Doğu, Batı ve Politik Strateji	51

II. Bölüm

Hegemonya	55
Hegemonya ile İdeoloji Arasındaki İlişki	63
<i>Gramsci'nin Hegemonya ile İdeoloji Arasında Kurduğu İlişkinin Marx'taki Kökeni</i>	63
İdeoloji ve İdeolojinin Düzeyleri	66
İdeolojinin İşlevi	70
Egemen İdeoloji	74
Aydınlar	80

III. Bölüm

Hegemonyanın Kuruluşunda Politik Toplumun Rolü	87
Hegemonyanın Kuruluşunda Politik Toplumun Aydın Yetiştirme ve Aydın Politikaları Geliştirme Rolü	89
Hegemonyanın Kuruluşunda Politik Toplumun Eğitici ve Biçimlendirici Rolü	96
<i>Politik Toplumun Okul-Eğitim Sistemi ile Eğitici Rolü ....</i>	99
<i>Politik Toplumun Hukuk Sistemi İle Biçimlendirici Rolü .....</i>	107
Hegemonya Krizi	114
Sonuç.....	125
Kaynakça	137

Giriş

Bu kitabın amacı, Gramsci hakkındaki literatürde genellikle çok kısa şekilde ya da bir iki cümleyle geçiştirilen “Hegemonya sivil toplumda kurulur.” iddiasının doğurduğu “Sivil toplumda hegemonya nasıl kurulur?” temel sorusuna ve bu sorunun cevabını da barındıran, “Hegemonyanın kuruluşunda politik toplumun rolü nedir?” sorusuna cevap bulabilmektir.

Bu sorular bağlamında, elinizdeki çalışmanın temel iddiası ise Gramsci hakkındaki genel literatürün aksine, hegemonyanın kurulmasında ideoloji ve toplumsal rıza ile özdeşleştirilen sivil toplumun değil, şiddetle/zorla özdeşleştirilen politik toplumun yaydığı ideolojinin –daha doğrusu, politik toplumun hem en önemli boyutu olan hem de genellikle bile- rek veya bilmeyerek ihmal edilegelmiş ideolojik etkisinin– son derece belirleyici olduğudur. Başka bir deyişle, bu kitapta, Gramsci literatüründe çoğu kez yüzeysel bir okumanın ardından –ve özellikle Gramsci’nin *Hapishane Defterleri*’nin sistematik olmayan ve çoğunlukla son derece dağınık, muğlâk yapısından dolayı– ileri sürülen görüşlere aykırı görünse de, sivil toplumda hegemonyayı kuran ve yeniden üreten belirleyici iradenin politik toplum olduğu yolundaki düşüncenin *Defter-*

ler'in satır araları da dâhil olmak üzere bütün bir ana kurgusundan çıkarılabilecek temel sonuç olduğu savunulacaktır.

Hegemonyanın kurulmasında ve sürdürülmesinde politik toplumun nasıl belirleyici bir irade olabildiği ise "Hegemonya nasıl kurulur?" sorusu yanıtlanarak gösterilebilir. Politik toplum, hegemonyanın kuruluşunda üç düzeyde eşzamanlı olarak yaptığı müdahaleler aracılığıyla belirleyici olabilmektedir. Ayrıntıları elinizdeki kitabın akışı içinde, özellikle de üçüncü bölümde ortaya konacak bu müdahaleler şimdilik şöyle özetlenebilir: Politik toplumun hegemonyayı kurabilmek için sivil topluma yaptığı ilk müdahale, tüm nüfusu modern zorunlu okul (ilkokul) sistemi aracılığıyla bir ulusun yurttaşlarına dönüştürmek ve bir politik koşullama aracılığıyla bireyleri egemen ideolojiyle donatıp hegemonyaya hizmet eden ortak bir kültürel hafıza yaratmaktır. Zorunlu eğitim süreci, bu iki yanlı niteliği sayesinde bireylere daha çocukluk çağında yurttaşlık bilinci aşılayarak ortak bir kültürel/ideolojik homojenleştirme sürecini başlatır ve yetişkin nüfusun aktif rızasını elde edebilmek için gereken toplumsal hafızayı temelden inşa etmiş olur.

Hegemonyayı kuran müdahalelerden ikincisi ise politik toplumun, kapitalist sistemin ve kapitalist devletin varlığını ve yeniden üretilmesini güvence altına almak amacıyla birtakım anayasal ve yasal düzenlemeler yapmasıdır. Bu bağlamda hayati olan nokta, hukukun kapitalist düzenin korunmasında ve yeniden üretilmesinde yalnızca mahkemeler aracılığıyla cezai yaptırımlar getiren zor/şiddet işlevinin değil, aynı zamanda eğitici, kurucu ve biçimlendirici işlevleriyle birlikte

yarattığı ideolojik sonuçların da hegemonyanın kuruluşunda belirleyici bir gücünün olduğunu saptamaktır.

Bu ideolojik sonuçlardan ilki, doğrudan politik topluma ait olan modern zorunlu devlet/kamu okulları sistemi ile sivil toplumda yer alan özel okulların verdiği eğitimin kültürel/ideolojik içeriğinin, mevcut hukuk sistemindeki yasalardan hareketle belirlenmesiyle ortaya çıkar. İkincisi, politik toplumun hukuk aracılığıyla sivil toplumda yer alan özel örgütlerin (derneklerin, partilerin vb.) sadece yasal varlık koşullarını belirlemekle kalmayıp onların ancak yasal olarak çerçevesi çizilmiş bu sınırlar içinde kalmak şartıyla ideoloji geliştirmelerine ve yaymalarına izin vermesi sonucunda ortaya çıkar. Hukuk, egemen ideolojinin yasal kaynağı ve yasal güvencesi olduğu içindir ki ideolojik bir işlev yüklenmekte ve egemen ideolojinin ontolojik temeli olarak bir egemen ideoloji gibi çalışmaktadır.

Hegemonyayı kuran müdahalelerden üçüncüsü ise politik toplumun aydınları kurumsal seviyede ve kitlesel olarak yetiştirmesi ve aydınlara yönelik politikalar geliştirmesidir.

İşte politik toplumun yukarıda özetlenen bu müdahaleleri açıklandıktan sonra hem "Sivil toplumda hegemonya nasıl kurulur?" hem de "Hegemonyanın kuruluşunda politik toplumun rolü nedir?" sorularına da bir cevap verilmiş olacaktır. Zaten bu çalışmanın temel amacı, hegemonyanın kuruluşunda politik toplumun ideolojik rolünün ne denli belirleyici olduğunu sistemli, bütünlüklü ve doyurucu bir biçimde ortaya koyabilmektir. Bu, ne sivil toplumda mevcut hegemonyaya muhalefet eden sınıfların verdiği ideolojik mücadelelerin gü-

cünü ne de hegemonyanın, sivil toplumdaki mücadeleler ile buna karşı koyan politik toplumun, karşılıklı güç dengeleriyle sürekli bir çatışma, gerilim ve mücadele pratiği içindeki kaygan bir zemin üzerinde kurulabildiğini yadsımak anlamına gelir. Yukarıda sorulan sorular bağlamındaki iddia, hegemonyanın bu boyutları da tartışılarak kanıtlanmaya çalışılacaktır. Bunun içinse Gramsci'nin Batılı parlamenter demokratik devletin işleyiş yasalarına ilişkin çözümlemesi etraflıca betimlenerek politik toplum, sivil toplum ve hegemonya gibi en temel kavramları ve bu kavramların iç diyalektiğinin açıklanması gerekecektir.

Beşeri bilimler alanında herhangi bir düşünürü ya da herhangi bir olguyu, yeni sorular aracılığıyla ya da sorunsallar çerçevesinde çözümlenmek amacıyla yeniden okumanın, bir yeniden yorumlama ve dolayısıyla bir yeniden yazma süreci anlamına geldiği bilinir. Hele söz konusu Gramsci gibi bir düşünür olduğunda her yeniden okumanın kaçınılmaz olarak bir yeniden yazma –oldukça riskli bir yeniden yazma– girişimi olduğunun baştan bilinmesi ve kabul edilmesi gerekir. İşte bu inceleme, Gramsci'yi yukarıdaki sorular bağlamında yeniden okuma çabasının bir ürünüdür. *Hapishane Defterleri*'nin Gramsci'nin hapishane günleri sırasında baskı altında uygulamak zorunda kaldığı otosansür nedeniyle adeta hiyeroglif benzetildiği de düşünüldüğünde, böyle bir çalışmanın ne denli riskli olduğu daha kolay görülebilir. Gramsci hakkındaki literatürün gün geçtikçe büyümesi de bu konuda başka bir güçlük yaratmaktadır. Gramsci hakkında yazılacak şeylerin kaçınılmaz olarak önceden yazılmış olan şeylerin bir ölçüde tekrarı olması ve konuyla ilgili yeni metinlerin sürekli çoğal-

ması hem bu alanda yeni bir şey söylemeyi son derece güçleştirmektedir hem de söylenenlerin kısa süre içinde güncelliğini yitirmesine neden olabilmektedir. Bu da Gramsci üzerine bir şeyler yazmayı çok riskli bir girişime dönüştürmektedir.

İşte bütün bu riskleri üstlenmiş olan bu kitap üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, Gramsci'nin geliştirmeye çalıştığı teorinin özgün yanı ve bu özgünlüğün kaynağını oluşturan 'sivil toplum' ile 'politik toplum' kavramları incelenecektir. Bu kavramların birbiri ile olan ilişkilerinin yanı sıra onlardan türetilerek çözümlenen rejim biçimleri ve politik strateji tartışmaları da yine bu bölümde irdelenecek konular arasında yer alacaktır.

İkinci bölümde, Gramsci'nin en stratejik kavramı olan hegemonya kavramı, bu kavram ile ideoloji arasındaki ilişki ve bu ilişkide köprü vazifesi görerek hegemonyanın örgütlenmesini sağlayan aydınlar incelenecektir. Sınıflar, aydınlar ve ideolojiler arasındaki derin ilişkiler kombinasyonu açığa kavuşturulduğunda ise bir hegemonyanın kuruluşunu, sürdürülüşünü ve krize girişini anlayabilmek için gerekli olan kavramsal ve teorik araçlar elde edilmiş olacaktır.

"Hegemonyanın Kuruluşunda Politik Toplumun Rolü" başlığını taşıyan üçüncü bölümde ise ilk iki bölümde yapılan tartışmalardan elde edilen kavramsal ve teorik araçlar da kullanılarak bu kitabın yukarıda sorulan sorularla bağlantılı iki soru bağlamında özetlenen temel savı da kanıtlanmış olacaktır.

Kaynakça

- Adamson, Walter L (1987), "Gramsci and The Politics of Civil Society, *Praxis International*, Vol:6, No:2, ss: 206-219.
- Althusser, Luis (1991), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev: Y. Alp, M. Özışık, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Anderson, Perry (1988), *Antonio Gramsci: Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*, Çev: Tarık Günersel, Alan Yayınları, İstanbul.
- Barrett, Michele (1996), *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, Çev: Ahmet Fethi, Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Bates, Thomas R (1975), "Gramsci and The Theory of Hegemony", *Journal of The History of Ideas*, Vol:36, No:2, ss:351-366.
- Bellamy, R - Schecter, D (1993), *Gramsci and İtalian State*, Manchester University Press, Manchester and New York.
- Bocock, Robert (1986), *Hegemony*, Ellis Horwood Limited Publishers, Tavistock Publications, London, New York.
- Bottomore, T.B (1990), *Seçkinler ve Toplum*, Çev: Erol Mutlu, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Buci Glucksmann, C (1980), *Gramsci and The State*, Translated: David Fernback, Lawrence and Wishart, London.

- Camett, J.M. (1967), *A. Gramsci and The Origins of Italian Communism*, Stanford University Press, Stanford, California.
- Carnoy, Martin (2001), "Gramsci ve Devlet", Çev: Mehmet Yetiş, *Praxis*, sayı: 3, ss:252-278.
- Chandhoke, Neera (1995), *State and Civil Society: Explorations in Political Theory*, Sage Publications, New Delhi, Thousand Oaks, London.
- Çulhaoğlu, Metin (1998), *İdeolojiler Alanı ve Türkiye Örneği*, Öteki Yayınları, Ankara.
- Gramsci, Antonio (1971), *Selection From The Prison Notebooks*, Translated and Edited: Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith, International Publishers, New York.
- Gramsci, Antonio (1977), "The Revolution Against 'Capital'", Translated and Edited: Quintin Hoare, John Mathews, Selection From *Political Writing (1910-1920)*, Camelot Press, Southampton, s.34-37.
- Gramsci, Antonio (1985), *Selections from Cultural Writing*, Translated and Edited: David Forgacs, Geoffrey Nowell-Smith, William Boelhower, Lawrence and Wishart, London.
- Gramsci, Antonio (1994a), *Letters From Prison*, Translated and Edited: Frank Rosengarten, Raymond Rozenhal, Colombia University Press, New York.
- Gramsci, Antonio (1994b), *Pre-Prison Writings*, Translated and Edited: Richard Bellamy, Virginia Cox, Chambridge University Press, England.
- Green, Marcuse E (2011), "Gramsci can not speak: Presentations and Interpretations of Gramsci's concept of Subaltern", 68-90, *Rethinking Gramsci*, Edited by Marcus E Green , Routledge, London and New York.

- Gülalp, Haldun (1986), "Üçüncü Dünyada Devlet ve Demokrasi", *11.Tez*, sayı:1, ss:70-81.
- Femia, Joseph V (1981), *Gramsci's Political Thought*, Clarendon Press, Oxford.
- Fontana, Benedetto (1993), *Hegemony and Power: On The Relation Between Gramsci and Machiavelli*, University of Minnesota Press, Minniapolis, MN, USA.
- Fontana, Benedetto (2004), "The Concept of Caesarism in Gramsci", *Dictatorship in History and Theory: Bonapartizm, Caesarism and Totalitarizm*, Edited: Peter Baehr, Melvin Richter, ss:175-195, Cambridge Press, UK, USA.
- Forgacs, David (2010), *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar 1916-1935*, Çev: İbrahim Yıldız. Dipnot Yayınları, Ankara.
- Hall, Stuart- Lumley, Bob - McLennan, Gregor (1985), *Siyaset ve İdeoloji: Gramsci*, Çev: Sadun Emrelap, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara.
- Hawkes, David (1996), *Ideology*, Routledge, Florence, KY, USA.
- Hobsbawm, Eric J (1977), "Gramsci and Political Theory" *Marxism Today*, Vol:35. ss: 205-215.
- Hoffman, John (1989), "The Problem of Coercion and Consent in Marx and Gramsci", Edited: N,Cowling and L. Wilde, *Approach to Marx*, Open University Press, Philedelphia.
- Hunt, Geofry (1986), "Gramsci, Civil Society and Bureaucracy", *Praxis International*, Vol:7, No: 3-4, ss:320-339.
- Larrain, George (1983), *Marxism and Ideology*, Humanities Press, ABD.
- Liguori, Guido (2009), "Common Sense in Gramsci", Edited: Joseph Francese, *Perspectives On Gramsci: Politics*,

- Culture and Social Theory*, Routledge, London and New York. ss:122-133.
- Litowitz, Douglas (2000), "Gramsci, Hegemony and The Law", *Brigham Young University Law Review*, Vol:?, No:?, ss:515-550.
- Machiavelli, N (1992), *Hükümdar*, Çev: Selahattin Bağdathı, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Marx, Karl (1970), *The German Ideology*, GBR; ElecBook London.
- Marx, Karl (1990), *Louis Bonaparte'in 18. Brumaire'i*, Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara.
- Martin, James (1998), *Gramsci's Political Analysis: A Critical Introduction*, Macmillan Press, London.
- McLellan, David (1998), *Marxizm After Marx*, Macmillan Press, London.
- Merrington, J (1985), "Gramsci'nin Marxizm Anlayışında Kuram ve Uygulama", Çev ve Ed: Kemali Saybaşı, *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, ss:263-302.
- Morera, Esteve (1990), *Gramsci's Historicism: A Realistic Interpretation*, Routledge, London, New York.
- Morton, Adam David (2007), *Unravelling Gramsci: Hegemony and Passive Revolution in Global Economy*, Pluto Press, London.
- Mouffe, Chantal (1978), "Hegemony and Ideology in Gramsci", Edited: Chantal Mouffe, *Gramsci and Marxist Theory*, Routledge Kegan Paul, London, ss:168-205.
- Neocleous, Mark (1996), *Administering Civil Society: Towards A Theory of State Power*, Macmillan Press, London.
- Perinçek, Doğu (2002), *Aydın ve Kültür*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

- Portelli, Huges (1982), *Gramsci ve Tarihsel Blok*, Çev: Kenan Somer, Savaş Yayınları, Ankara.
- Poulantzas, Nicos (1980), *Faşizm ve Diktatörlük*, Çev: Ahmet İnel, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Ransome, Paul (1992), *Antonio Gramsci: A New Introduction* Harvester Wheatsheaf, New York, London, Toronto.
- Sanbonnatsu, John (2007), *Postmodern Prens: Eleştirel Kuram, Sol Strateji ve Yeni Bir Siyasi Öznenin Oluşumu*, Çev: Emre Ergüven, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Sassoon, Anne Showstack (1987), *Gramsci's Politics*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Simon, Roger (1982), *Gramsci's Political Thought: An Introduction*, GBR, London.
- Therborn, Göran (1989), *İktidarın İdeolojisi ve İdeolojinin İktidarı*, Çev: İrfan Cüre, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Thomas, Peter D (2009), *The Gramscian Moment: Philosophy, Hegemony and Marxism*, Brill, London, Boston.
- Üşür, Serpil Sancar (1997), *İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Van Dijk, Teun A (1998), *Ideology: A Multidisciplinary Approach*, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Williams, Raymond (1990), *Marxizm ve Edebiyat*, Çev: Esen Tarım, Adam Yayınları, İstanbul.
- Wood, Ellen Meiksins (1992), *Sınıftan Kaçış: Yeni Bir Hakiki Sosyalizm*, Çev: Şükrü Alpagut, Akış Yayınları, İstanbul.
- Yetiş, Mehmet (2002), "Gramsci ve Aydınlar", *Mülkiye*, Sayı: 236, ss: 217-245.